

MAREK NOWAK, KRZYSZTOF BIERWIACZONEK

WPROWADZENIE REDAKTORÓW TOMU. INSPIRACJA I ZAPROSZENIE DO DYSKUSJI O SOCJOLOGII MIASTA

ABSTRACT. Marek Nowak, Krzysztof Bierwiazzonek, *Wprowadzenie redaktorów tomu. Inspiracja i zaproszenie do dyskusji o socjologii miasta* [Introduction by the editors of the volume. Inspiration and invitation to a discussion about the urban sociology] edited by Marek Nowak, Krzysztof Bierwiazzonek, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LV: *Miasta w obliczu zmiany* [Cities in the face of change], Poznań 2023, pp. 7–12, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2023.55.1>.

Keywords: contemporary Polish urban sociology, urban sociology as a mosaic

Marek Nowak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Socjologii, ul. Szamarzewskiego 89C, 60-568 Poznań, e-mail: marek.nowak@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1749-7669>.

Krzysztof Bierwiazzonek, Uniwersytet Śląski, Instytut Socjologii, ul. Bankowa 11, 40-007 Katowice, e-mail: krzysztof.bierwiazzonek@us.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-8375-2800>.

Inspiracją dla przyjętej konstrukcji niniejszego tomu była coraz bardziej widoczna w środowisku socjologów miasta tendencja (dostrzegliśmy ją wyraźnie w trakcie XVIII Zjazdu Socjologicznego w Warszawie w 2022 r., choć była obecna także wcześniej), by w obszar zainteresowań subdyscypliny włączać zagadnienia dotychczas rzadziej zajmujące badaczy miasta, uzupełniające jednak szeroką problematykę studiów miejskich. Powstający w wyniku tego obraz ma wszelkie znamiona mozaiki, wielce interesującej, ale wskazującej na dyspersyjne trendy, jakie obserwujemy w badaniach oraz publikacjach od co najmniej kilku lat. Miasto niezmiennie znajduje się blisko

centrum badawczego zainteresowania, jako swego rodzaju konceptualna rama dla analizowanych zjawisk: nieobecny, choć obecny, byt, określający percepcję rzeczywistości. Rzadziej jednak występuje jako wyodrębniony lejtmotyw badań. Powyższa obserwacja pozwala sformułować cztery spostrzeżenia.

Po pierwsze, miasto jako pojęcie identyfikujące określony typ zbiorowości przestrzennej (agregat problemów badawczych, ewentualnie tradycję badawczą) staje się na naszych oczach Laclauańskim „pustym znaczącym”, lub też językiem, którym mówi Pan Jourdain ze sztuki Moliera *Mieszczanin szlachcicem*. W rezultacie, naszym zdaniem, po ostatnim okresie zachłyśnięcia się „miejskością” jako cywilizacyjnym fenomenem¹ wspomniana miejskość ujawniła się jako oczywistość życia społecznego, poza którą, można odnieść wrażenie, niewiele się dzieje.

Po drugie, domniemany status „pustego znaczącego” może świadczyć zapewne o tym, że urbanizacja, w konkretnych polskich warunkach, na początku trzeciego dziesięciolecia XXI w., właściwie się dokonała. Wszystkie pola badawcze stały się po trosze socjologią miasta, czy też raczej różnymi studiami miejskimi, nawet gdy nominalnie dotyczą spraw z miastem niezwiązanych: praktyk życia codziennego, praktyk konsumenckich, stosunku do miejsca, lub też obszarów poza miastami zasiedlanych przez współczesną klasę średnią (która jest w sposób narzucający się bardziej „miejska” niż „wiejska”).

Po trzecie, jest to świadectwo kolejnej fazy segmentacji klasycznych subdyscyplin socjologii, w której kontekst strukturalno-przestrzenny ze względu na swoją powszechność przestaje być dostrzegany. A skoro przestaje „się narzucać”, to traci na atrakcyjności jako wyodrębniająca się perspektywa.

Po czwarte, studia miejskie cechuje interdyscyplinarność lub międzydyscyplinarność. Z jednej strony daje to możliwość oglądu tego samego problemu z perspektywy różnych dyscyplin naukowych, co stanowi fascynujące, choć niełatwe, wyzwanie badawcze. Z drugiej jednak strony powoduje rozmycie i wspomniane rozproszenie klasycznych tematów studiów miejskich, także tych podejmowanych z perspektywy socjologii miasta.

Spostrzeżenia powyższe mają status interpretacji, a można je określić jako kolejny przejaw kryzysu socjologii miasta. Na marginesie zauważmy, że socjologowie w ogóle mają tendencję do postrzegania swojej

¹ „Odkryciem”, które obserwowaliśmy współcześnie wraz z narodzinami fenomenu tzw. ruchów miejskich w Polsce na początku pierwszego 10-lecia nowego milenium.

dyscypliny naukowej jako pogrążonej w kryzysie. Ma to swoje podstawy, choć bywało częściej „stanem ducha” niż efektem pogłębionej samowiedzy środowiska na temat przedmiotu jego zainteresowań. Nawet jeśli możemy mówić o kryzysie socjologii miasta, to sam przedmiot badań – społeczność miejska, jej przemiany strukturalne, nowe sposoby kreowania i realizowania praktyk przestrzennych – cały czas dostarcza inspiracji do dalszych analiz i namysłu nad funkcjonowaniem rzeczywistości miejskiej. A same miasta, choć zmagają się z różnego typu kryzysami, mają się nadspodziewanie dobrze. Ponadto miasta są na tyle ekspansywne, że możemy, nieco przesadzając, powiedzieć, iż są już wszędzie. Jeżeli powyższa diagnoza jest zasadna, to poza swoją paradoksalnością mówi nam o cyrkularności zainteresowania miastem. Może być zatem związana ze zdolnością (bądź raczej jej czasowym zanikaniem) do patrzenia na fenomeny z perspektywy syntetycznej w nawiązaniu do dyscyplinarnej ciągłości, która ma już z górą sto lat, w kierunku koncentrowania się na jednostce, narzędziu, konkretnej teorii lub problemie. W pewien sposób byłby to również syndrom kryzysu, jak to zostało już nadmienione: nie tyle miasta, co refleksji, parafrazując nadużywane powiedzenie: „przestajemy widzieć miasto spoza budynków i osób je zamieszkujących”.

Zawartość tomu

Artykuły wchodzące w skład tomu *Miasta w obliczu zmiany* mają dwojakie pochodzenie. Po pierwsze, stanowią pokłosie sesji zorganizowanej przez Sekcję Socjologii Miasta Polskiego Towarzystwa Socjologicznego podczas XVIII Zjazdu Socjologicznego w Warszawie². Po drugie, są interdyscyplinarną refleksją, choć zawierającą się w obrębie szeroko rozumianych studiów miejskich, nad zagadnieniami związanymi z tytułowymi „obliczami zmiany”. Wprawdzie prezentowane w artykułach problemy egzemplifikowane są badaniami prowadzonymi w Polsce, lecz podejmowana w nich problematyka ma bardziej uniwersalny charakter, gdyż zmiany miast i społeczności obserwowane w Polsce, mając swój lokalny koloryt, wpisują się w dynamikę miejskości obserwowaną na całym świecie. Jej uwarunkowania należy

² Prezentacje stanowiące podstawę dla części artykułów przedstawiono podczas sesji: „Małe obok dużego – relacje miast i ich mieszkańców w obszarach metropolitalnych – trudne sąsiedztwa czy synergiczna współpraca?”, której organizatorami byli Marek Nowak i Krzysztof Bierwiazzonek.

wiązać, przyjmując wysoki poziom ogólności, z czynnikami systemowymi oraz sytuacyjnymi.

Te pierwsze – systemowe – dotyczą procesów związanych z późnoneoliberalną ewolucją miast podatną na różnego typu kryzysy. W warstwie społecznej wyrażają się one w coraz większej wielowymiarowej – społecznej, kulturowej, ekonomicznej, politycznej – polaryzacji, co w kontekście przestrzennym skutkuje segregacją i fragmentaryzacją miejskiej przestrzeni. Zachodzące zmiany systemowe powodują ponadto kwestionowanie dotychczasowych interpretacji i sposobów rozumienia miasta i miejskości. Implikują też poszukiwanie nowych sposobów kształtowania i ujmowania rzeczywistości miejskiej oraz relacji, w jakie wchodzi współcześni mieszkańcy miast, podmioty funkcjonujące w miastach, a także same miasta. Interesujący wyraz przybiera to np. w relacjach dużych ośrodków – metropolii – z mniejszymi.

Te drugie – sytuacyjne – związane są z trudnymi do przewidzenia, zwłaszcza w takiej skali, zdarzeniami (kryzysami) i ich konsekwencjami. W ostatnich latach najbardziej oczywiste kryzysy odnoszą się do pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie oraz ich skutków, ale nie należy zapominać również o kryzysie klimatycznym czy szerszych, globalnych ruchach migracyjnych. Te zjawiska odbijają się na sposobach funkcjonowania miast i ich mieszkańców.

Związki pomiędzy wskazanymi grupami czynników nie mają charakteru deterministycznego, niemniej trudno nie dostrzec wpisania sposobów radzenia sobie miast z kryzysowymi „przygodnościami” w kontekst uwarunkowań strukturalnych, które wytworzyły zasoby i unarzędziwiły zastosowane strategie i praktyki. Taka sytuacja rodzi wyzwania poznawcze, które w świecie akademickim skutkują nieco rozdrobnionymi próbami opisu i analizy dynamicznej sytuacji miast i ich mieszkańców, co powoduje pojawienie się ciekawych pomysłów badawczych odnoszących się do socjologii miasta lub szeroko rozumianych studiów miejskich.

Artykuły dotyczące wskazanych zjawisk, szeroko rozumianej kondycji miast, związanych z nimi instytucji i mieszkańców, znalazły się także w niniejszym tomie. Rozpoczyna go nawiązujący do współczesnych ujęć globalizacji miast tekst *Kapitał społeczny miasta globalizującego się. Studium przypadku Krakowa i Poznania* autorstwa Pawła Kubickiego, Karoliny Czerskiej-Shaw oraz Fiorenza Fantuza. Autorzy podjęli w nim tematykę odnoszącą się do uwarunkowań zjawiska umiędzynarodowienia miast, ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką w tym procesie pełnią migranci.

Dalsze dwa artykuły to analizy wybranych zjawisk związanych z funkcjonowaniem pierwszej w Polsce, powołanej do życia ustawą, metropolii,

jaką jest Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolia. W pierwszym tekście *Puzzle górnośląsko-zagłębiowskie. Społeczne uwarunkowania funkcjonowania Górnśląsko-Zagłębiowskiej Metropolii* autorstwa Krzysztofa Bierwaczonka poruszony został problem istniejących pomiędzy gminami i społecznościami tworzącymi metropolię symbolicznych granic oraz zjawisk, które pozwalają je przełamywać. Przykład górnośląsko-zagłębiowski dobrze pokazuje, że struktury metropolitalne z jednej strony wpisane są w globalne, systemowe procesy, a z drugiej silnie uwikłane w lokalne i regionalne dyskursy historyczne oraz grę interesów wspólnot lokalnych. Wątek dyskursu metropolitalnego jeszcze wyraźniej obecny jest w artykule Zuzanny Neuve-Église *Od metropolii podzielonej do metropolii zjednoczonej – kształtowanie się tożsamości instytucji metropolitalnego zarządzania w kontekście relacji miast górnośląskiego obszaru metropolitalnego*. Autorka zaadaptowała w nim perspektywę instytucjonalną i wykorzystała ją do badania dyskursów obecnych w regionalnej prasie, a odnoszących się do różnych aspektów kreowania metropolii.

Kolejny artykuł również odnosi się do tematyki metropolitalnej, choć podejmuje ją z innej perspektywy. Marek Nowak i Anna Bernaciak w tekście *Tożsamość społeczno-przestrzenna miasta satelitarne. Przykład Lubonia koło Poznania* wykorzystali koncepcję miasta satelitarne do pokazania dynamiki zjawisk metropolitalnych z perspektywy mniejszego sąsiada metropolitalnego miasta centralnego. W przypadku Lubonia i jego relacji z Poznaniem istotny okazuje się złożony kontekst społeczno-historyczno-przestrzenny warunkujący rozwój tego miasta.

Zbiór monograficznych artykułów nawiązujących do zagadnień socjologii miasta i studiów miejskich zamyka tekst Julii Boinńskiej i Moniki Obrębskiej *Psychologiczne uwarunkowania przywiązania do miejsca: zaufanie społeczne, styl przywiązania i lęk. Badanie longitudinalne w okresie pandemii COVID-19*. W interesujący, empiryczny sposób ujmuje on zagadnienie przywiązania do miejsca, rozwijając wiedzę na temat psychologii związków z miejscem w warunkach pandemii, choć autorki wnioskują, że jej oddziaływanie nie było tak znaczące, jak można by tego oczekiwać.

Dwa kolejne teksty, przyporządkowane do „Forum dyskusyjnego”, nominalnie nie są związane ze studiami miejskimi, choć podejmowaną w nich tematykę bez większego problemu można również interpretować w kontekście miast i społeczności je tworzących. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza pierwszego z nich, *Outdoor fitness activity under COVID-19 restrictions. Wearable devices, images, and posts as sources of information on users*, w którym Jakub Isański, Szymon Kupiński, Mateusz Leszkowicz,

Wojciech Andrzejewski i Adam Bykowski podjęli tematykę spędzania czasu wolnego w warunkach pandemii. Część analizowanych aktywności związana jest bezpośrednio z przestrzeniami miejskimi, a część dotyczy spędzania czasu wolnego przez mieszkańców miast. Niezależnie od kontekstu miejskiego autorzy pokazują społeczne znaczenie zjawisk związanych z aktywnością fizyczną, które w sposób szczególnie ujawniło się podczas restrykcji pandemicznych.

Artykuł *Uważność a radzenie sobie ze stresem u kobiet i mężczyzn* autorstwa Mai Stańko-Kaczmarek, Łukasza Kardasza, Joanny Kozy, Małgorzaty Piwońskiej, Wiktorii Siwińskiej i Kai Sokołowskiej lokuje się w obszarze psychologii. Autorzy i autorki podjęli w nim ważny dla współczesnego świata problem stresu i pomagających sobie z nim radzić mechanizmów. Ponownie pojawia się tu wątek pandemii COVID-19, która, jako czynnik nieznany, sytuacyjny, spowodowała wzmożone poczucie lęku, niepewności, a w konsekwencji zwiększyła poziom stresu u wielu osób. Autorzy na podstawie badań własnych pokazali zróżnicowane sposoby radzenia sobie z tym zjawiskiem współczesnych kobiet i mężczyzn.

Tom zamyka artykuł recenzyjny Marka Błaszczyka zatytułowany *Marka Aureliusza filozofia życia*. Autor poddał w nim krytycznej refleksji tezy zawarte w książce Dominiki Budzanowskiej-Weglendy *Sztuka życia według Marka Aureliusza. Rozmyślania nad „Rozmyślaniami”*.

Poznań–Katowice, kwiecień 2023 r.